

Zeg 'ns Aaa...

Hebt u last van *valling*? Dan is de kans groot dat uw wieg in Zeeland of het westen van Brabant heeft gestaan. Lijdt u aan *kletsj*, *klaets* of *klatsj* dan komt u waarschijnlijk uit een meer

oostelijk gelegen deel van Brabant of uit Limburg. Want in West-Friesland en het hoge noorden hebben ze daar helemaal geen last van; daar voelen ze zich hooguit wat *droesterig*. Gelukkig betekent dit onderscheid niet dat u alleen in bepaalde delen van ons land kans loopt op zo'n enge aandoening. Want de symptomen zijn in al deze gevallen hetzelfde: een loopneus en een zere keel. *Kletsj*, *valling* en *droesterigheid* zijn namelijk gewoon verschillende benamingen voor een en dezelfde ongesteldheid: een lichte verkoudheid, of 'griepje'.

De benaming van ziekten kan per dialect sterk verschillen. Niet echt een constatering om van achterover te vallen. Maar wie gewaapend met een stofkam op pad gaat om in de vaderlandse taaltuin het benoemen van lichamelijke en geestelijke aandoeningen na te pluizen, kan met verrassende resultaten thuiskomen. Zoals de taalvorsers A.A. Weijnen en A.P.G.M.A. Ficq-Weijnen deden die er samen studie

van maakten. Zij doen daarvan gortdroog en met veel jargon verslag in 'Ziektenamen in de Nederlandse dialecten'. Op het eerste gezicht een wat ontoegankelijk ogend, in een zaad-

dodend groen kaft gestoken boekwerk, maar voor wie van etymologie en de meervoudig gelaagde betekenis van woorden houdt een werk om van te smullen. Uiteraard verwijzen veel ziektenamen simpelweg naar de symptomen, zoals de eerder genoemde loopneus. Interessanter echter is de klanknabootsing, wat het geval is bij een Brabander die diarree op plastische wijze *spoerts*, *sjoerts* of *spriets* noemt, bij een Limburger die van *protsj*, *proetsj* of *prietsj* spreekt, en bij een Zaanlander die deze aandoening *bliert* noemt.

Maar wat vooral ook duidelijk wordt, is dat de benaming van aandoeningen vaak al dan niet herkenbaar verwijzen naar de vermeende oorzaak of (mysterieuzer) de veroorzaker. Tot de eerste categorie behoren bijvoorbeeld de *capucijnknie* (een dikke knie, waarvan de naam verwijst naar het vele knielen van kloosterlingen) en de *peldersborst* (een ingevallen borst, vernoemd naar een aandoening die arbeiders in Zaanse pelmo-

lens opliepen). In de tweede categorie doen met name duivels en demonen, maar ook opvallend vaak dieren dienst als boosdoener. Vooral padden (*paddeoog*), wormen (*dauwworm*) en wolven (*tandwolf*) zijn kennelijk dusdanig impopulair dat ze regelmatig in de naamgeving figureren. Maar uiteraard worden ook veel ziekten blijkens hun naam aan tovenarij en hekserij toegeschreven (*heksen-scheut*).

Dat de Tachtigjarige Oorlog de Nederlander met een ongeneeslijke wrok jegens de spanjolen heeft opgescheept, mag blijken uit de talrijke aanduidingen voor syfilis: van historische termen als *spaense carbonckelen* en van de *spaensche wesp gebeten* tot *spaanse pokken*, of gewoonweg *spaanse ziekte* en het hedendaags Vlaamse *spaanse mutse*. Een *spaanse kraag* (het ongemak waarbij de voorhuid niet over de eikel kan worden geschoven, en waarvan de naam verwijst naar de witte kragen van Spaanse edelen) is weer wat anders, maar ook daarvan dacht men vroeger dat syfilis de oorzaak was.

Slechts zelden zoekt men de schuld in eigen kring. En waar dat wel het geval is, blijkt er soms ook nog eens een 'volksetymologische' vergissing in het spel te zijn. Koorts heet op het Groninger platteland *Oom Iepe*; een omdraaiing afkomstig van de uitdrukking: *iepoom het hom beet*. Is deze oom het zwarte schaap van de familie? Niks hoor. *Iepoom* is een verbastering van *ypo*, het eerste deel van het mankement dat voluit 'hypochondrie' heet. (GJP)

A.A. Weijnen en A.P.G.M.A. Ficq-Weijnen: 'Ziektenamen in de Nederlandse dialecten'; Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, f. 49,50.

OP DE PLANK

Jan Luyten en Ben Hoefnagel, red., 'Het oog van de wetenschapsfilosoof: visies op wetenschap en technologie'; Boom, f. 35,-. De auteurs zijn (of waren) als docent verbonden aan de vakgroep Toegepaste Filosofie van de Landbouwuniversiteit Wageningen. Het boek wordt gebruikt in het onderwijs aan tweedejaarsstudenten en heeft een inleidend karakter. De vraag naar de rationaliteit van wetenschap staat centraal. Waaruit bestaat de rationaliteit van wetenschap? Waaruit die van technologie? Is de relatie tussen wetenschap en technologie rationeel te noemen? Aan elk van deze vragen is een deel van het boek gewijd. De auteurs willen met hun filosofische visies niet alleen bijdragen aan het zelfstandig en kritisch nadenken over het verschijnsel wetenschap, maar ook aansluiten bij de toekomstige technische praktijk van studenten.

Pieter Spierenburg, 'Zwarte schapen: losbollen, dronkaards en levensgenieters in achttiende-eeuwse beterhuizen', Verloren, f. 30,-. Beterhuizen waren, zo tussen 1660 en 1810, particuliere gevangenissen waar Hollandse families hun zwarte schapen in plachtten op te bergen. Dat gebeurde wanneer dat familielid geld als water uitgaf aan de verkeerde zaken, zijn huisgenoten bedreigde, of het eigen bed verkocht om maar aan drank te komen. Spierenburg vertelt in zijn boek hoe die mensen in het beterhuis terecht kwamen, hoe de familie hun gedrag zag, hoe de onderhandeligen verliepen om weer uit het beterhuis vandaan te komen, hoe die huizen er uitzagen en hoe de gedwongen gasten hun verblijf aldaar waardeerden.